

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ
ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.92

DOI: 10.33663/1563-3349-2025-98-145

С. О. КОРОЄД

ПРЕДМЕТ СПОРУ
ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ПЕРЕДУМОВА ПРАВА
НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Розглядається проблема обмеження права на доступ до правосуддя (в аспекті права на звернення до суду) в порядку цивільного судочинства з підстав відсутності предмета спору (права, що підлягає судовому захисту). За результатами науково-практичного аналізу цивільного процесуального законодавства та судової практики Верховного Суду визначаються процесуальні наслідки, які тягне за собою відсутність предмета спору на момент звернення до суду. Розкривається зміст понять “спір про право”, а також “предмет спору”, яким виступають права і обов’язки та який може мати штучний або помилково надуманий характер. Обґрунтовується висновок, що відсутність на момент звернення до суду предмета спору не може бути процесуальною підставою для відмови у відкритті провадження у справі, а така позовна заява не є такою, що не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільна юрисдикція, юридичний спір, спір про право, предмет спору, позов, звернення до суду, відкриття провадження, закриття провадження, відмова в позові.

Koroied Serhii. The subject of the dispute as a procedural prerequisite for the right to apply to court

The problem of restricting the right on access to justice (in terms of the right to apply to court) in civil proceedings on the grounds of the absence of the subject of the dispute (rights that are subject to judicial protection) is considered. Based on the results of a scientific and practical analysis of civil procedural legislation and the case law of the Supreme Court, the procedural consequences entailed by the absence of the subject of the dispute at the time of applying to court are determined. The content of the concepts of “dispute about law” and “subject of the dispute”, which are rights and obligations and which may be artificial or erroneously contrived, are revealed. The conclusion is substantiated that the absence of the subject of the dispute at the time of applying to court cannot be a procedural ground for refusal to initiate proceedings in the case, and such a claim is not subject to consideration in civil proceedings.

Key words: *civil proceedings, civil jurisdiction, legal dispute, dispute about law, subject of dispute, lawsuit, application to court, opening of proceedings, closing of proceedings, dismissal of the lawsuit.*

Раніше ми вже досліджували зміст поняття “відсутність предмета спору” як нової підстави закриття провадження в цивільній справі відповідно до нової редакції ЦПК України 2017 року та звертали увагу на те, що “предмет спору”, яким виступають права й обов’язки (а не майно чи дії), може бути або взагалі відсутнім на момент звернення особи до суду (відкриття провадження у справі), або ж зникнути (припинити існування) вже під час розгляду цивільної справи. При цьому нами зауважувалося, що серед підстав відмови у відкритті провадження у справі чи повернення позовної заяви немає такої процесуальної підстави, як “відсутність предмета спору”, а встановити відсутність останнього можливо лише під час розгляду справи, тому й наслідки для обох вказаних випадків мають бути єдиними – закриття провадження у справі за п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [1, с. 41]. В подальшому Верховний Суд з цього приводу зробив кілька різних (неоднозначних) висновків, зокрема: в одній зі справ Верховний Суд вважав, що відсутність предмета спору на момент звернення з позовом до суду свідчить про відсутність порушеного права позивача, а тому є підставою для відмови у позові, а не для закриття провадження у справі [2]; в іншій же справі зазначив, що відсутність предмета спору в контексті п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України означає, що предмет спору

має бути відсутній, тобто не існувати на час пред'явлення позову. Якщо предмет спору мав місце, але припинив своє існування після відкриття провадження у справі внаслідок тих чи інших обставин, то провадження у справі не може бути закрите з наведеної правової підстави, оскільки вона полягає саме у відсутності предмета спору, а не у припиненні його існування [3]. Ще в одній справі Верховний Суд зробив висновок, що суд закриває провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і після відкриття провадження у справі, коли на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань [4]. Зі змісту наведених правових позицій Верховного Суду випливає, що незалежно від наслідків, які в подальшому (тобто після відкриття провадження у справі) тягне за собою відсутність предмета спору на момент пред'явлення позову (чи то відмова в позові, чи то закриття провадження у справі за п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України), це не визнавалося Верховним Судом перешкодою прийняття позову до розгляду.

Проте цього року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду сформулював висновок про те, що “відсутність спору виключає можливість звернення до суду, адже відсутнє право, що підлягає судовому захисту” [5]. Формулюючи такий правовий висновок, Верховний Суд вказав, що нормами законодавства не передбачено такого способу захисту, як звернення із позовною заявою з вимогами про відшкодування моральної шкоди, завданої поданням апеляційної скарги в іншій справі. Тим самим Верховний Суд, без розгляду справи по суті, фактично зробив висновок про відсутність у позивача права на відшкодування моральної шкоди і заперечив існування юридичного спору з цього приводу.

Зазначений висновок Верховного Суду змушує нас повернутися до проблеми обмеження права на доступ до правосуддя (в аспекті права на звернення до суду) з мотивів відсутності предмета спору (відсутності права, що підлягає судовому захисту). В цьому аспекті зазначене питання ще не було предметом наукових досліджень учених-процесуалістів. Тому такий новий підхід Верховного Суду вимагає здійснення науково-практичного аналізу відповідних положень ЦПК України та судової практики Верховного Суду для

встановлення процесуальних наслідків, які тягне за собою відсутність предмета спору (з визначенням змісту зазначеного поняття) на момент звернення особи з позовом до суду, що й ставить за мету наша стаття.

Так, зокрема, раніше в своїх попередніх публікаціях ми вже звертали увагу на те, що на відміну від адміністративного судочинства, в якому зі сфери предметної юрисдикції адміністративних судів виключено низку правовідносин (як за предметом спору, так і суб'єктивним складом), цивільне судочинство залишалось єдиною судовою юрисдикцією, в порядку якого кожен громадянин мав реальну можливість реалізувати своє конституційне право на судовий захист (в аспекті права на звернення до суду), а юрисдикція загальних судів поширювалася на будь-який юридичний спір, що виникає з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, незалежно від правильності формулювання позовних вимог (способу захисту) та (або) визначення належного відповідача [6, с. 410]. При цьому ми дотримуємося підходу щодо самостійності цивільної процесуальної діяльності та її відокремленості від матеріально-правових правовідносин сторін (хоча спірні правовідносини сторін й становлять предмет судового розгляду). Тому відсутність між сторонами справи спірних матеріальних правовідносин не є процесуальною перешкодою відкриття провадження у справі [7, с. 67-68].

Повертаючись до аналізованого нами судового рішення в цивільній справі № 296/12456/23, Верховний Суд погодився із відмовою у відкритті провадження у справі з тих підстав, що відсутність спору виключає можливість звернення до суду, адже відсутнє право, що підлягає судовому захисту (при цьому предметом позову в зазначеній цивільній справі була вимога про відшкодування моральної шкоди, завданої позивачу, на його думку, неправомірними діями відповідача як суб'єкта приватного права). З обставин вказаної справи вбачається, що спір стосувався наявності чи відсутності підстав для покладення на відповідача цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування моральної шкоди (а це, безумовно, вимагає встановлення складу цивільного правопорушення). Тобто очевидним є існування юридичного спору (спору про право), підвідомчого суду, незалежно від наявності матеріально-правових підстав для відшкодування моральної шкоди.

Вчені-процесуалісти наголошують, що зазвичай “спір про право” розуміється як особлива форма правопорушення, тобто порушення прав, законних інтересів іншої сторони. Водночас зауважується, що виникнення спору не завжди пов’язане з порушенням чийось прав, законних інтересів, сторона може помилково вважати своє право порушеним, проте пред’явити вимогу і порушити спір [8, с. 127]. Також наголошується, що для відкриття провадження у цивільній справі в порядку позовного, тобто спірного, провадження достатньо того, щоб особа вважала порушеними, невизнаними чи оспорюваними свої права, свободи та інтереси та пред’явила позов до суду. Вживати заходи щодо звернення до протилежної сторони з метою з’ясування її позиції й, відповідно, підтвердження факту “реальності заперечень” із боку останньої вона не зобов’язана, що може призводити взагалі до необізнаності “відповідальної сторони” про висунуті до неї вимоги до моменту отримання ухвали про відкриття провадження у справі й, відповідно, відсутності “актуальної” інформації про її незгоду з висунутими вимогами, тобто розбіжності, або протиборство, мають характер припущення, хоча спір про право наявний і підлягає вирішенню [9, с. 65].

Як роз’яснив Верховний Суд, поняття юридичного спору має тлумачитися широко, виходячи з підходу Європейського суду з прав людини до тлумачення поняття “спір про право” (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Зокрема, Європейський суд з прав людини зазначає, що відповідно до духу Конвенції поняття “спір про право” має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення. Відсутність предмета спору унеможлиблює вирішення справи по суті незалежно від обґрунтованості позову, а відповідно і здійснення ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб. Прикладами відсутності предмета спору можуть бути дії сторін, чи настання обставин, коли між сторонами у зв’язку із цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання [10]. При цьому для встановлення наявності чи відсутності між сторонами неврегульованих питань вважаємо за доцільне керуватися висловленою в науковій літературі позицією: зміст спору становить когнітивна інтерпретація особою (ініціатором спору) наявно-

сті порушення, невизнання чи оспорювання її суб'єктивних прав, свобод чи інтересів протилежною стороною, що тягне за собою їх невизначеність і перешкоджає їхньому здійсненню [9, с. 67].

Як відомо, юридичний спір (правовий характер спору), з огляду на положення ст. 124 Конституції України, є об'єктивною процесуальною передумовою права на звернення до суду [11, с. 530]. При цьому право на звернення до суду за захистом передбачає, що суд не може відмовити у правосудді, якщо особа вважає, що її права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Згідно із Рішенням Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп відмова суду в прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі ст. 64 Конституції України не може бути обмежене. Право на звернення до суду за захистом не передбачає оцінки судом законності і обґрунтованості матеріально-правових вимог заявника на етапі звернення до суду і прийняття судом заяви до розгляду.

Верховний Суд, здійснивши логічно-граматичне тлумачення словосполучення “відсутність предмета спору” в контексті п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, зробив висновок про те, що предмет спору має бути відсутній, тобто не існувати на час пред'явлення позову. Якщо предмет спору мав місце, але припинив своє існування (зник) після відкриття провадження у справі внаслідок тих чи інших обставин, зокрема у зв'язку з добровільним врегулюванням спору сторонами, виконанням відповідачем заявлених до нього вимог (в цій справі відповідач сплатив заборгованість після ухвалення судом першої інстанції рішення), фізичним знищенням предмета спору тощо, то провадження у справі не може бути закрите з наведеної правової підстави, оскільки вона полягає саме у відсутності предмета спору, а не у припиненні його існування (зникненні) [12]. Вказаний підхід, а також наведені вище інші позиції Верховного Суду не заперечують необхідності відкриття провадження у справі, проте виключають подальший розвиток цивільного процесу у зв'язку із відсутністю предмета спору, якого не існувало в момент пред'явлення позову. При цьому, як роз'яснив Верховний Суд, закриття провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, тобто у зв'язку з відсутністю предмета спору, можливе лише

в судовому засіданні (а не при проведенні підготовчого судового засідання) [4]. Такий підхід видається логічним, адже лише при виконанні завдань підготовчого провадження можливе остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин та позовних вимог (п. 1 ч. 1 ст. 189 ЦПК України). А це вимагає прийняття судом позовної заяви до розгляду, навіть якщо позов надуманий. Адже подання завідомо безпідставного позову або позову за відсутності предмета спору згідно із п. 3 ч. 2, ч. 3 ст. 44 ЦПК України може бути визнане судом зловживанням процесуальними правами та бути підставою для залишення без розгляду або повернення заяви, але в жодному випадку не підставою для відмови у прийнятті позову до розгляду з тих підстав, що “заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства”.

В нашому випадку (в аспекті аналізованого нами судового рішення в цивільній справі № 296/12456/23) не можна виключати, що позивачу не була завдана моральна шкода в розумінні ст. 23 ЦК України (яка полягає, зокрема, у душевних стражданнях через дії відповідача), проте питання щодо покладення на відповідача обов’язку її відшкодування є спірним.

Отже, якщо позивач вважає, що йому завдано шкоди (моральної шкоди) діями відповідача, тому очевидно, що існує невизначеність у правах і обов’язках, зокрема праві позивача на відшкодування шкоди та обов’язку відповідача її відшкодувати. А це не дає підстав стверджувати (особливо на етапі вирішення питання відкриття провадження у справі) про відсутність предмета спору.

Таким чином, викладене вище дає підстави для висновку, що відсутність на момент звернення до суду предмета спору (відсутність права, що підлягає судовому захисту) не може бути процесуальною підставою для відмови у відкритті провадження у справі за п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України (заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства). Саме по собі пред’явлення позову до відповідача як суб’єкта приватного права про відшкодування шкоди за відсутності матеріально-правових підстав для її відшкодування в спірних матеріальних правовідносинах (тобто за відсутності права на відшкодування шкоди) ще не свідчить про відсутність предмета спору (адже з боку як позивача, так і відповідача існуватиме спір щодо права позивача і обов’язку відповідача відшкодувати шкоду), але буде підставою для відмови у позові.

1. Короєд С.О. Відсутність предмета спору як нова підстава закриття провадження в цивільній справі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 37–42. 2. Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2024 року, судова справа № 916/1042/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117373759>. 3. Постанова Верховного Суду від 15 листопада 2023 року, судова справа № 522/3680/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115126798>. 4. Постанова Верховного Суду від 20 вересня 2021 року, судова справа № 638/3792/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861085>. 5. Постанова Верховного Суду від 20 січня 2025 року, судова справа № 296/12456/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124629926>. 6. Короєд С.О. Неналежний суб'єктний склад сторін у цивільній справі як нова підстава обмеження судової юрисдикції: проблема посадової особи – відповідача в цивільному процесі (на прикладі трудового спору). *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 409–420. 7. Короєд С.О. Новий погляд на теорію позову в цивільному процесі. *Судова апеляція*. 2014. № 4 (37). С. 65–69. 8. Дика А.О. Сутність спору про право: матеріальний та процесуальний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 126–129. 9. Сакара Н.Ю. Зміст та правова природа юридичного спору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2017. Вип. 46. Т. 1. С. 63–68. 10. Постанова Верховного Суду від 03 травня 2018 року, судова справа № 404/251/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73868460>. 11. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 10: Цивільний процес / редкол.: В. В. Комаров (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2025. 872 с. 12. Постанова Верховного Суду від 23 грудня 2020 року, судова справа № 522/8782/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879601>.

References

1. Koroied S.O. Vidsutnist predmeta sporu yak nova pidstava zakryttia provadzhennia v tsyvilnii spravi. *Pidpriumnystvo, hospodarstvo i pravo*. 2020. № 9. S. 37–42. 2. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 liutoho 2024 roku, sudova sprava № 916/1042/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117373759>. 3. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 15 lystopada 2023 roku, sudova sprava № 522/3680/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115126798>. 4. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 veresnia 2021 roku, sudova sprava № 638/3792/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861085>. 5. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 sichnia 2025 roku, sudova sprava № 296/12456/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124629926>. 6. Koroied S.O. Nenezhnyi sub'iektnyi sklad storin u tsyvilnii spravi yak nova pidstava obmezhenia sudovoi yurysdyksii: problema posadovoi osoby – vidpovidacha v tsyvilnomu protsesi (na prykladi trudovoho sporu). *Pravova derzhava*. Vypusk 33. Kyiv: In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2022. S. 409–420. 7. Koroied S.O. Novyi

poohlad na teoriuu pozovu v tsyvilnomu protsesi. *Sudova apeliatsiia*. 2014. № 4 (37). S. 65–69. **8.** Dyka A.O. Sutnist sporu pro pravo: materialnyi ta protsesualnyi aspekt. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2017. № 2. S. 126–129. **9.** Sakara N.Yu. Zmist ta pravova pryroda yurydychnoho sporu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Ser. Pravo. 2017. Vyp. 46. T. 1. S. 63–68. **10.** Postanova Verkhovnoho Sudu vid 03 travnia 2018 roku, sudova sprava № 404/251/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73868460>. **11.** Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. Kharkiv: Pravo, 2016. T. 10: Tsyvilnyi protses / redkol.: V. V. Komarov (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. 2025. 872 c. **12.** Postanova Verkhovnoho Sudu vid 23 hrudnia 2020 roku, sudova sprava № 522/8782/16-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879601>.

Koroied Serhii. The subject of the dispute as a procedural prerequisite for the right to apply to court

The article is devoted to the subject of the dispute as a procedural prerequisite for the right to apply to court. The Supreme Court judgments are cited, which formulate different approaches to the consequences (either closing the proceedings in the case on the grounds of the absence of the subject of the dispute, or refusing the claim) entailed by the absence of the subject of the dispute at the time of applying to court entails. The Supreme Court judgment in case No. 296/12456/23 is analyzed, in which the conclusion is made that “the absence of a dispute excludes the possibility of applying to court, since there is no right subject to judicial protection”. The indicated conclusion forces the author to return to the problem of restricting the right to access to justice (in terms of the right to apply to court) on the grounds of the absence of the subject of the dispute (the absence of a right that can be subject to judicial protection). This requires a scientific and practical analysis of the relevant provisions of civil procedural legislation and the case law of the Supreme Court to establish the procedural consequences entailed by the absence of the subject of the dispute at the time of the person’s application to the court, which is the goal of our article. The author emphasizes the independence of civil procedural activity and its separation from the substantive legal relations of the parties; the absence of the latter is not a procedural obstacle to the initiation of proceedings in the case. Based on the analysis of the works of procedural scientists, the content of the concept of “dispute about law” (legal dispute) is determined, occurrence of which is not always associated with the violation of any rights. The analyzed positions of the Supreme Court do not deny the need to open proceedings in the case, but exclude further development of the process due to the absence of the subject of the dispute, which did not exist at the time of filing the claim. The conclusion is substantiated that the absence of the subject of the dispute at the time of filing the claim (the absence of a right that can be subject to judicial protection) cannot be a procedural basis for refusing to open proceedings in the

case under clause 1, part 1, article 186 of the Civil Procedural Code (the application cannot be reviewed in civil proceedings). In itself, filing of a claim against the defendant as a subject of private law for compensation of damages in the absence of substantive grounds for its compensation in the disputed material legal relationship does not yet indicate the absence of the subject of the dispute, but will be a basis for refusing the claim. And this requires the court to accept the claim for consideration, even if the claim is contrived.

Key words: civil proceedings, civil jurisdiction, legal dispute, dispute about law, subject of dispute, lawsuit, application to court, opening of proceedings, closing of proceedings, dismissal of the lawsuit.